

تبیین راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی برای مقابله با حمایت کشورها از عراق در ۸ سال جنگ تحمیلی و نحوه‌ی به‌کارگیری این راهبردها در تهدیدات احتمالی آینده

امیر حیات‌مقدم^۱، عبدالرضا فرجی‌راد^۲، رحیم سرور^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۳/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۶/۱۵

چکیده

جمهوری اسلامی ایران، راهبرد عراق که برقراری آتش‌بس بین دو کشور پس از اشغال حدود ۲۰ هزار کیلومتر مربع از سرزمین‌های استان‌های مرزی بود را بی‌اثر کرد و به تمامی هیئت‌های صلح اعلام کرد که تنها راه پذیرش آتش‌بس توسط ایران، "خروج بی‌قید و شرط ارتش عراق از خاک ایران" است. هم‌چنین ایران مذاکره مستقیم با عراق را قبل از بیرون راندن قوای متجاوز از خاک خود نپذیرفت و بر "اعتبار معاهده ۱۹۷۵" در تلاش‌های بین‌المللی تأکید کرد. هدف این تحقیق تبیین راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی برای مقابله با حمایت کشورها از عراق در ۸ سال جنگ تحمیلی و نحوه‌ی به‌کارگیری این راهبردها در تهدیدات احتمالی آینده است. ابزار گردآوری پرسشنامه و اسناد و مدارک است که به روش توصیفی و تاریخی و با رویکرد کمی انجام شده و از نوع کاربردی- توسعه‌ای می‌باشد. جامعه نمونه ۳۰ نفر و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و پرسشنامه می‌باشد. نتایج تحقیق بیانگر آن است که برای تعیین میزان تأثیر راهبرد مورد نظر در طول ۸ سال دفاع مقدس و با توجه به حمایت‌های سایر کشورها از حزب بعث عراق، در تهدیدات آینده، تعداد ۲۲ راهبرد به‌ترتیب اولویت به شرح زیر به‌دست

۱- دانشجوی دکتری رشته جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران- ایران.

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران-

ایران، a.farajirad@yahoo.com نویسنده مسئول.

۱- استاد جغرافیای برنامه‌ریزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران- ایران.

آمده است: تعداد ۸ راهبرد نظامی، ۴ راهبرد اجتماعی- فرهنگی، ۷ راهبرد سیاسی و ۲ راهبرد اقتصادی. با توجه به نتایج تحقیق مبنی بر معرفی راهبردها، ضروری است واحدهای ستاد و صف نسبت به ارزیابی وضع موجود و ترسیم وضعیت مطلوب خود بر حسب راهبردهای پیشنهادی اقدامات لازم را به عمل آورند.

کلیدواژه‌ها: ج.ا.ایران، عراق، جنگ تحمیلی، راهبرد، تهدید.

مقدمه

از روز ۳۱ شهریور ماه سال ۱۳۵۹ که عراق جنگ خود را با جمهوری اسلامی ایران شروع کرد تا صدور قطعنامه‌ی ۵۹۸ مورخ ۱۳۶۷/۰۴/۲۷ بین دو کشور، راهبرد ایران در برابر تجاوز نظامی عراق ثابت و مشخص بوده است. البته راهبرد نظامی و عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در دوران مختلف جنگ تغییر کرده است و متناسب با اوضاع جبهه‌ها، راهکارهای مختلفی برای مقابله با ارتش عراق اتخاذ شده است. اما راهبرد جمهوری اسلامی ایران که تا آخر جنگ تغییر چندانی در آن ایجاد نشد، می‌توان با برداشت از سخنان و پیام‌های بنیان‌گذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی علیه‌السلام دارای چارچوبی به شرح ذیل دانست:

- ۱- عدم پذیرش آتش‌بس تا زمانی که یک نظامی و یک سرباز عراقی در خاک ایران حضور دارد؛
- ۲- اثبات اقتدار سیاسی، فرهنگی و نظامی ایران در طول جنگ، بالاخص در پایان آن؛
- ۳- حفظ تمامیت ارضی ایران و عدم پذیرش در تغییر مرزهای کشور با عراق به خصوص در اروند رود و تأکید بر خط تالوگ در شناسایی مرز اروند رود؛
- ۴- وادار کردن عراق به پذیرش معاهده ۱۹۷۵ که مبنای حقوقی مرزهای ایران و عراق است و صدام حسین چهار روز قبل از شروع جنگ آن را ملغی اعلام کرده بود؛
- ۶- مشخص شدن عراق به‌عنوان متجاوز در جنگ از سوی مجامع رسمی بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد؛

۷- تعیین غرامت و دریافت خسارات ناشی از جنگ از دولت متجاوز؛

۸- رسیدن به صلح پایدار با پشیمان کردن دشمن از آغاز و تحمیل جنگ بر ایران؛

کشورهای منطقه نیز با هدف جلوگیری از انقلاب ایران و توسعه قدرت ایران انقلابی و به دلیل برخی فاکتورهای دیگر مانند تضاد ایدئولوژیک و یا ناسیونالیسم عربی به حمایت از عراق پرداختند. دولت عراق نیز در این ماجراجویی خود اهداف متعددی را دنبال می‌کرد که توسعه ارضی و افزایش قدرت منطقه‌ای و هم‌چنین جلوگیری از گسترش انقلاب اسلامی در مرزهای خود از مهم‌ترین آن‌ها بودند. در این راستا

جمهوری اسلامی ایران می‌بایست اقداماتی را در سطح راهبردی انجام می‌داد و اتخاذ راهبردهای مؤثر مانع از شکل‌گیری یا استمرار حمایت کشورها از عراق می‌شد. در این مقاله محقق بر آن است تا در راستای اهداف پژوهش پس از این که اوضاع و شرایط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایران و عراق را به‌عنوان زمینه ایجاد این جنگ مورد ارزیابی قرار دهد، ویژگی‌های حمایت از عراق در جنگ هشت ساله را در ابعاد گوناگون و راهبردهایی را که ایران برای مقابله با آن‌ها در دو مقطع زمانی پیروزی نیروهای انقلابی در جبهه در سال‌های ۶۱ و نقطه‌ی عطف این روند در سال ۶۷ اتخاذ نمود بررسی نموده و جمع‌بندی و نتایج حاصله را برای نحوه بهره‌برداری از این راهبردها را در تهدیدات آینده و در یک مجموعه مدون ارائه کند. یکی از زمینه‌های پژوهشی که اهمیت بسزایی داشته و ما در پی آن هستیم تا در یک مجموعه جامع به آن پردازیم مسئله حمایت‌های انجام شده از طرفین درگیر در این جنگ و تبیین راهبردهای است که برای مقابله با اتخاذ گردیدند. در این پژوهش، حمایت‌های انجام شده از کشور عراق مورد تأکید است. چرا که حجم کمک‌ها و حمایت‌های صورت پذیرفته از این کشور چه در سطح منطقه‌ای و چه در سطح بین‌المللی با حمایت‌های محدود از جانب چند کشور ضعیف از ایران قابل مقایسه نیست. شاید مهم‌ترین عنصر در وجود این شکاف، شکل‌گیری یک انقلاب ایدئولوژیک در یکی از مهم‌ترین کشورهای متحد غرب در منطقه و البته رویکردی سیاسی در تقابل با سیاست غرب باشد، انقلابی که نه تنها رژیم شاه را بر نمی‌تابید بلکه به نوعی خواستار انقلاب در روابط و مناسبات بین‌المللی بود.

سؤال اصلی تحقیق عبارتست از: راهبردهای جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با حامیان عراق در جنگ تحمیلی چه بودند و به چه نحوی می‌توان از این راهبردها در تهدیدات آینده استفاده کرد؟

مبانی نظری تحقیق

پیشینه‌شناسی

سازمان موزه‌های انقلاب اسلام و دفاع مقدس، تحقیقی باعنوان «حمایت‌های منطقه‌ای و جهانی از عراق و ایران در جنگ تحمیلی» با بهره‌مندی از عبدالرضا فرجی‌راد در دستور کار خود قرار داد که این تحقیق در سال ۱۳۹۴ توسط همین سازمان و مرکزمدیری پروژه‌های پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس منتشر شد. در این تحقیق که بر سه فصل اصلی استوار بود به وضعیت داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایران و عراق و همچنین حامیان عرق با استناد به اسناد و مدارک داخلی و منطقه‌ای و بین‌المللی و در نهایت به حامیان ایران رداخته شد. در این تحقیق به‌طور مشروح به کمک‌های کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی در حمایت از عراق توجه ویژه شده بد. که محقق نیز در این تحقیق از آن بهره لازم را برده است.

«طراحی هر استراتژی باید چنان باشد که نیازهای ویژه‌ای را برآورد. در مجموع، استراتژی، علم و فن‌گزینش درست از منابع متنوع است. واکنش‌هایی که برای یک رهبر یا یک کشور صحیح به‌نظر می‌رسد ممکن است برای دیگران کاملاً نامناسب باشد. تمام استراتژیست‌ها، بدون در نظر گرفتن اعتقاد فلسفی‌شان اسیر قیود سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی، جغرافیایی و تکنولوژی بی‌شماری هستند بعضی از این قیود مانند اراده ملی و افکار جهانی نامحسوس هستند. فرایض انسانی و فتوت همراه با محدودیت‌های اخلاقی و حقوقی نیز در این زمینه نقش خود را بازی می‌کنند» (کالینز، ۱۳۸۳: ۵۴). علم و هنر ایجاد، توسعه و به‌کارگیری بهینه قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشور- هنگام صلح و جنگ- به‌منظور حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمالات مطلوب جهت کسب پیروزی و تقلیل شکست (ابراهیمی نژاد، ۱۳۷۹: ۱۴).

تعریف جامع راهبرد از دیدگاه دانش‌آشتیانی: راهبرد؛ طرحی^۱ است جامع^۲ با الگوی^۳ پویا^۴ که در فرآینده^۵ آن با بیان مجدد مأموریت^۶ و تجزیه و تحلیل و ارزیابی عوامل محیطی داخلی و خارجی^۷ مؤثر در راهبرد و اجرای مأموریت، اهداف^۸ عالی، بلندمدت و مزیت‌آفرین با آینده‌نگری، در دورنمایی^۹ مطلوب، برای رسیدن به موقعیتی^{۱۰} برتر در محیط رقابتی تعیین می‌شوند. تدابیر راهبردی^{۱۱} (گزینه‌های راهبردی یا راه‌های^{۱۲} رسیدن به اهداف تعیین شده) برای تهیه و توسعه منابع مادی و معنوی قدرت (عوامل سخت و نرم قدرت) و به‌کارگیری و صف‌آرایی^{۱۳} مناسب آن‌ها در

۱- Plan

۲- Comprehensive

۳- Pattern

۴- Dynamic

۵- Process

۶- Mission

۷- Environmental internal and external factor evaluation

۸- Objectives

۹- Perspective

۱۰- Position

۱۱- Strategic option

۱۲- Ways

۱۳- Ploy

برابر رقبا و بهره‌برداری بهینه از شایستگی‌های محوری (نقاط قوت^۱ و قابلیت‌ها)، استفاده ماهرانه از فرصت‌های^۲ محیطی، جبران ضعف‌ها^۳ و آسیب‌پذیری‌های داخلی و مقابله با تهدیدات^۴ تدوین می‌شوند، بیان مجددی از مأموریت سازمان‌های زیرمجموعه به عمل می‌آید، ساختارهای سازمانی، منابع، اعتبارات و ابزارهای^۵ لازم برای اجرای تدابیر راهبردی، نیل به اهداف و کسب برتری و مزیت رقابتی^۶ نسبت به رقبا تعیین و به بخش‌های ذیربط اختصاص داده می‌شوند و به‌منظور هماهنگی، یکپارچه‌سازی^۷ و هم‌افزایی^۸ راهبردهای سطوح پایین‌تر، راهنمایی‌های لازم داده می‌شود (دانش آشتیانی، ۱۳۸۹: ۳۳).

جنگ

جنگ پدیده اجتماعی است که بین جوامع انسانی شکل گرفته و بروز می‌یابد. کنش‌گران برای تحمیل اراده و خواست خود به دیگران از ابزارها، راه‌ها و شیوه‌های گوناگونی بهره می‌گیرند. جنگ یکی از قدیمی‌ترین سازوکارهایی است که کنش‌گران می‌شناسند و برای کنترل دیگران از آن بهره می‌گیرند. از این نظر، جنگ به ذات خود اصالت و ارزش ندارد. جنگ روشی برای رسیدن به هدف و تأمین منافع به شمار می‌آید. ارزش جنگ به میزان مؤثر و مفید بودنش در تأمین منافع و تحقق ارزش‌ها بستگی دارد. جنگ در قیاس با سازوکارهای صلح‌آمیز دیگر به دلیل کشته شدن انسان‌ها و پیامدهای مخرب ضدانسانی‌تر است. با وجود این، جوامع انسانی نمی‌توانند از موضوع جنگ فارغ شوند. سایه جنگ همچنان بر سر جوامع انسانی سنگینی می‌کند (Gat, 2006).

از نظر جامعه‌شناسان، جنگ به‌عنوان یکی از عناصر پایدار تاریخ بشری، پدیده و واقعیتی اجتماعی قلمداد شده است. بشر در طول ۵ هزار سال تاریخ تمدن و زندگی خود، با بیش از ۱۴ هزار جنگ مواجه شده و در جریان این جنگ‌ها، بیش از ۴ میلیارد انسان جان خود را از دست داده‌اند. در گذر چندین هزار سال تمدن بشری، تنها ۲۶۸ سال بدون جنگ و مناقشه بوده است و طی ۵۵ سال

۱- Strengths

۲- Opportunities

۳-Weaknesses

۴-Threats

۵- Means

۶- Competitive advantage

۷-Unified and Integrated

۸- Synergy

(از سال ۱۹۴۵ تا ۲۰۰۰) در کل کره‌ی زمین فقط ۳ هفته بدون جنگ بوده است. قرن بیستم، یا قرن ملقب به اتم و اطلاعات و ارتباطات، با بروز بیش از ۲۲۰ جنگ، شاهد بیش از ۲۰۰ میلیون تلفات انسانی بوده است (ولیوند، ۱۳۹۳).

جنگ تحمیلی

با عنایت به این‌که در طول قرون اخیر به ویژه دوران قاجار و پهلوی با وقوع هر جنگی پاره‌ای از کشور جدا شده است و فقط در دوره قاجاریان بی کفایت، حدود یک میلیون کیلومتر مربع از خاک عزیز کشورمان جدا شده است، بسی مایه مباهات است که در طول هشت سال دفاع مقدس و با وجود دشمنان قسم خورده و متعدد، ذره‌ای از خاک وطن جدا نشده و این مایه افتخار است. جنگی که با نادیده گرفتن قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و اعلام یک‌جانبه عدم تعهد به آن از سوی صدام، در سال ۱۳۵۹، با یورش و هجوم نظامی توسط ارتش عراق آغاز و به ایران تحمیل شد و به مدت هشت سال طول کشید در ادبیات سیاسی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان جنگ تحمیلی بیان می‌شود.

جدول شماره ۱: مقایسه جنگ تحمیلی با جنگ‌های جهانی اول و دوم و جنگ کره

نام جنگ	تاریخ شروع	تاریخ پایان	سال	ماه	روز
جنگ جهانی اول	۴ اوت ۱۹۱۴	۱۱ نوامبر ۱۹۱۸	۴ سال و سه ماه	۵۱ ماه	۱۵۵۸
جنگ جهانی دوم	۱ سپتامبر ۱۹۳۹	۷ مه ۱۹۴۵ «سقوط آلمان» ۲ سپتامبر ۱۹۴۵ «پایان جنگ»	۶ سال	۷۲ ماه	۲۱۹۱
جنگ کره	۲۵ ژن ۱۹۵۰	۲۷ ژوئیه ۱۹۵۳ اتمام رسمی جنگ	سه سال و یک ماه	۳۷ ماه	۱۱۲۷
جنگ ۸ ساله ایران و عراق	۳۱ شهریور ۱۳۵۹ ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰	۲۹ مرداد ۱۳۶۷ و ۳۰ اوت ۱۹۸۸ برقراری آتش‌بس	هفت سال و یازده ماه	۹۵ ماه	۲۸۸۷

تهدیدات

یکی از واژه‌هایی که مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و پیرامون معنا و مفاهیم آن زیاد صحبت می‌شود واژه تهدید و یا تهدیدات است که نیاز به تفسیر این واژه در مباحثی که مربوط به حوزه‌های دفاعی - امنیتی است می‌باشد. در فرهنگ صبا، تهدید به معنی ترساندن، بیم دادن، بیم

عقوبت دادن آمده است. (بهشتی، ۱۳۷۲) تهدیدات نظامی از آشکارترین انواع تهدیدات به شمار می‌آیند که دارای پیشینه تاریخی طولانی در تحولات جوامع بشری هستند. ویژگی برجسته این دسته از تهدیدات در استفاده از زور است که در ذیل عنوان تخصصی «منازعه» و «جنگ» از آن یاد می‌شود. بر این اساس «تهدید نظامی» به استفاده از زور برای دستیابی به اهداف بازیگر در عرصه سیاست عملی دلالت دارد و در گفتمان سنتی از امنیت، دارای کاربرد بسیاری می‌باشد (ولیوند، ۱۳۹۳).

در دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی در جزوه درس تهدیدات این گونه تعریف شده است: «تهدیدات امنیت ملی را می‌توان تهدیدهایی دانست که اهداف و ارزش‌های حیاتی یک کشور را به گونه‌ای در معرض خطر قرار دهند و بیم آن می‌رود که در اهداف و ارزش‌ها تغییری ماهوی و اساسی صورت پذیرد». در تعریف دیگر به واژه تهدید چنین اشاره شده است: «کلیه عوامل و پدیده‌های خارج از سیستم که می‌توانند سیستم را به مخاطره انداخته و از رسیدن به اهداف مورد نظر جلوگیری نمایند. در سطح ملی عواملی که منافع ملی را به مخاطره می‌اندازد، تهدید محسوب می‌شوند» (هاشم‌نظری، ۱۳۷۵: ۷).

علل تجاوز عراق

در روزهای آغازین تجاوز، عراق علل حمله نظامی گسترده خود را به ایران، نقض مفاد عهدنامه ۱۹۷۵م از سوی ایران عنوان کرد، و از سوی دیگر اصولاً این قرارداد را تحمیلی بر عراق در زمان و شرایطی که عراق جبراً ناچار به پذیرش آن می‌بود دانسته و ناگزیری از احقاق حقوق حقه عراق را در برگرداندن اراضی از دست رفته به عراق و به‌ویژه حاکمیت بر تمام اروندرود را وظیفه خود قلمداد نمود. ولی نظر به این‌که ابعاد تجاوز نظامی عراق به ایران هیچ‌گونه تناسبی با ادعای ارضی در مناطق زین‌القوس و سیف سعد (خان لیلی و میمک) و اروندرود نداشته و عراق قبل از آغاز آفند عمومی خود، مناطق مورد ادعای خویش را به قوه نظامی اشغال و با اعلام لغو قرار داد ۱۹۷۵ م حاکمیت خود را بر اروندرود محرز می‌دانست بنابراین دیگر علت این حمله گسترده بعدی را احقاق حقوق عراق عنوان کردن، دلیلی بسیار سست به شمار می‌آید و لذا سردمداران رژیم بغداد اندکی بعد جلوگیری از تجاوز قریب‌الوقوع نیروهای ایران را به عراق با پیش‌دستی در حمله و در حقیقت نوعی دفاع مشروع از خود توجیه و تبلیغ نمودند (بختیاری، ۱۳۸۶: ۲).

علل سیاسی جنگ

همان‌طور که قبلاً اشاره شد وجود اختلافات مرزی و ارضی میان دولت‌های ایران و عراق که طبق قرارداد ۱۹۷۵ میلادی الجزایر حل و فصل شده بود به تنهایی نمی‌توانست انگیزه و علت اصلی تجاوز عراق به ایران باشد. اگر چه رهبران رژیم بعثی عراق از پذیرش روش خط نالوگ در رودخانه مرزی اروندرود که مبنای مرزبندی مشترک دو کشور در این رودخانه قرار گرفته بود دچار نوعی احساس حقارت گردیده و از سوی مخالفین خود در داخل کشور سخت تحت فشار قرار داشتند و نیز به‌ویژه صدام حسین را مسئول این پذیرش می‌دانستند اما واقعیت این است که این موضوع نمی‌توانست مناقشه‌ای چنین خونین بین دو کشور را به وجود آورد. در واقع ریشه اساسی جنگ، اختلافات مرزی زمینی و رودخانه‌ای ایران و عراق است؛ چرا که اولاً این اختلافات به نحوی عادلانه و حتی بیشتر به سود عراق حل و فصل شده بود؛ و در ثانی قرارداد

الجزایر با جامعیت بی‌نظیر خود به کلیه اختلافات دو کشور از گذشته‌های دور (اختلافات با امپراطوری عثمانی و بعد عراق) همه آنها را حل و فصل نموده و برای رفع اختلافات احتمالی آینده هم راه‌کارهای اجرایی و حقوقی مناسبی پیش‌بینی نموده بود و به هر حال از زمان تشکیل دولت عراق (۱۹۲۰م) تا زمان شروع جنگ تحمیلی (۱۹۸۰م) ایران و عراق به دفعات در اوضاع حادث‌تری قرار گرفته بودند ولی به جنگ تمام عیار متوسل نشده بودند (بختیاری، ۱۳۸۶: ۳). محققین و کارشناسان سیاسی نظامی عموماً بر این باورند که وقوع انقلاب اسلامی در ایران و آثار و نتایج آن بیشترین تأثیر را در پدید آمدن جنگ داشته است. بدین معنا که با پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط رژیم شاه، بنای راهبردی امنیتی آمریکا در خلیج فارس که بر دو ستون ایران و عربستان پیریزی شده بود، فرو ریخت. و این مسئله (انقلاب اسلامی و تغییر ترتیبات امنیتی منطقه‌ای) روابط و مناسبات بین ایران و عراق را دستخوش تغییر و تحول کرد. بدین ترتیب که برتری قدرت به سود ایران را که بر عراق حاکم بود تغییر داد و پیدایش خلاء قدرت در منطقه ناشی از خروج ایران (قدرت اصلی منطقه) ثبات منطقه را مورد تهدید قرار داد و اشتیاق عراق را که در رؤیای کسب قدرت در منطقه خلیج فارس و رهبری کشورهای عربی، سال‌ها خم یازه کشیده بود تحریک نمود. خلاصه آن‌که دریافت غرب و شرق و شرکت‌های چندملیتی صنعتی، کارتل‌ها و تراست‌ها این بود که با برهم خوردن نظم موجود و تعادل منطقه‌ای ناشی از وقوع انقلاب اسلامی در ایران منافع آنها در این منطقه مورد تهدید قرار گرفته است و بنابراین برپایی یک درگیری نظامی و پشتیبانی و حمایت از جنگی که صدام حسین بر مبنای آرزوهای دور و درازش برای قدرت‌نمایی

نظامی در منطقه و کسب رهبری و زعامت در جهان عرب درصدد بود بر قدرتمندترین کشور منطقه (ایران) تحمیل کند در دستور کار آنها قرار گرفت. از دیدگاه سیاسی ریشه‌ی این ضرورت واژگون‌سازی نظام جدید حاکم بر ایران و یا تعدیل و مهار آن به منظور اعاده نظم پیشین بوده است. به‌عنوان یک واقعیت آموزنده باید اضافه کنیم که برهم خوردن کفه قدرت در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و به‌ویژه قدرت نظامی به سود عراق، عامل کشیده شدن ماشه جنگ از سوی عراق و تحمیل آن بر ایران بوده است (بختیاری، ۵: ۱۳۸۶).

علل نزدیک جنگ

زمینه‌سازی و ایجاد بحران: رژیم بعثی حاکم بر عراق، با توجه به اوضاع و احوال ایران در شرایط ناشی از انقلاب، به منظور برقراری جو مساعد برای اجرای یک تجاوز نظامی به ایران و نیز آماده ساختن افکار ملت عراق در پذیرش چنین اقدامی به تبلیغات وسیعی دست زد: از جمله یکی از پرخرج‌ترین فیلم‌های سینمایی جهان را به نام قادسیه دوم که در حقیقت به مفهوم غلبه و پیروزی مجدد اعراب بر ایران بود تهیه و مبادرت به اقداماتی کرد که روابط دو کشور را تیره و بحرانی نموده و از عکس‌العمل‌های ایران بهره‌برداری تبلیغاتی نماید که اهم این اقدامات عبارت بودند از:

- ایجاد تشنج و درگیری‌های مرزی با تجاوز به حریم زمینی و هوایی ایران در طول مرز مشترک که از تاریخ ۱۳/۰۱/۱۳۵۸ شروع و به مدت یک‌سال و نیم؛ یعنی، تا روز حمله عمومی عراق به ایران تقریباً همه روزه ادامه داشته و این تجاوزات زمینی و هوایی مرزی که منجر به شکایت ایران به شورای امنیت شده بود به ۶۷۳ مورد بالغ گردید.
- ایجاد دفتر جبهه به اصطلاح آزادی‌بخش خوزستان (جبهه‌التحریر) و مرکز فرهنگی خلق عرب و سعی و کوشش برای تحریک ایرانیان عرب زبان خوزستانی به قیام برای کسب خودمختاری و جدایی از ایران.
- اعزام عناصر خرابکار به خوزستان و اقدام به خرابکاری در خطه لوله و تأسیسات نفتی.
- دخالت مستقیم و مؤثر و پشتیبانی همه‌جانبه از جریانات کردستان.
- ایجاد فرستنده‌های رادیویی و پخش برنامه‌های تبلیغاتی تحریک‌آمیز به زبان‌های اقلیت قومی ایران.

- تهیه و چاپ نقشه‌های جعلی و تفکیک قسمت‌های مهمی از خاک ایران در این نقشه‌ها مانند: خوزستان، کردستان و حتی استان سیستان و بلوچستان.
- تهیه و چاپ و انتشار و توزیع کتاب‌های مجعولی نظیر تاریخ سیاسی امارات عربستان(خوزستان)، درگیری‌های عرب و فارس، تاریخ عربستان(خوزستان) الاحواز (اهواز) و غیره.
- تقاضای خروج بی قید و شرط و فوری نیروهای ایران از جزایر تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی و واگذاری آنها به اعراب.

عراق با ادعای تحمیلی بودن قرارداد ۱۹۷۵م الجزایر بهانه‌ای را برای حمله به ایران دستاویز کرده بود و با توسل به این عهدنامه و به ر ه انداختن مظلوم‌نمایی تحت عنوان لزوم احقاق حق تاریخی عراق، حربه بسیار خوبی برای انگیزش احساسات ملی‌گرایانه مردم عراق علیه ایران و توجیه تجاوز نظامی خود به‌دست آورد. نگاهی کوتاه به گفته‌های مقامات مختلف رژیم بعثی در این دوران و طرح دعاوی مختلف و متعدد، به خوبی بیانگر مقاصد توسعه‌طلبانه عراق، زیر پوشش‌های ظاهر فریب احقاق حقوق عراق و اعراب است؛ مثلاً صدام حسین در فروردین ماه ۱۳۵۹ توقف بحران روابط موجود دو کشور را (که خود آتش‌افروز آن بود) مشروط به تحقق خواسته‌های عراق به شرح زیر نمود:

- خروج بی قید و شرط ایران از جزایر تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی و واگذاری آن به اعراب؛
- بازگرداندن اروندرود به حالت قبل از قرارداد ۱۹۷۵ م الجزایر؛
- به رسمیت شناختن خودمختاری و عربی بودن ایالات عربستان (خوزستان)؛
- صدام حسین با اعلام این خواسته‌ها اضافه کرد: «عراق آماده است که با توسل به زور تمام اختلافات خود را با ایران حل کند».

رژیم عراق پس از مقدمه چینی‌های بسیار در زمینه ایجاد موقعیت مناسب برای لغو قرارداد ۱۹۷۵ میلادی و اجرای یک تهاجم نظامی با عنوان عوام فریبانه «احقاق حقوق تاریخی عراق»، ابتدا در تاریخ هفدهم تا نوزدهم شهریور ماه ۱۳۵۹ به بهانه واهی، این‌که دولت جمهوری اسلامی در امر تحویل و تحول مناطقی که تعلق ملی آنها متعاقب علامتگذاری مجدد مرز زمینی تغییر یافته هنوز تعلل می‌نماید مبادرت به اشغال این مناطق (خان‌لیلی و میمک) نمود. سپس در تاریخ ۲۶ شهریور ۱۷ماه ۱۳۵۹ (۱۷ سپتامبر ۱۹۸۰ م) با متهم نمودن دولت جمهوری اسلامی به عدم اجرای تعهدات

خود در قرارداد ۱۹۷۵ به‌طور یک‌جانبه، عهدنامه مزبور را ملغی و بی‌اعتبار دانسته و قلمرو حاکمیت ایران در اروندرود را مجدداً منضم به خاک خود اعلام نمود.

نقض یک‌جانبه قرارداد ۱۹۷۵ م از سوی عراق در حالی که قرارداد رسماً به تصویب طرفین رسیده و رسمیت آن از جانب طرفین اعلام شده بود عملی بر خلاف تمامی اصول و موازین روابط بین‌المللی و منشور ملل متحد به شمار می‌آمد. صدام حسین در نطق تلویزیونی روز ۲۷ شهریور ماه ۱۳۵۹ خود اقدام به پاره کردن این قرارداد که او خود امضا کننده آن به شمار می‌رفت نموده و بدین ترتیب اختلافات دیرینه دو کشور را که از قرون وسطی بین ایران و عثمانی و پس از آن بین ایران و عراق وجود داشت و با قرارداد ۱۹۷۵ میلادی آن منازعات و اختلافات فیصله یافته بود، در تعقیب افکار پوسیده و ارتجاعی و تحریک شده خود مجدداً زنده کرد.

کمتر از یک هفته پس از اعلام لغو یک‌جانبه قرارداد؛ در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ (۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰)، عراق برابر طرح‌های از پیش تعیین شده حمله عمومی خود را از زمین و هوا به مناطق غربی و در جنوب غربی و شمال غربی خاک ایران آغاز و موفق شد تا در هفته‌های اولیه تهاجم در جبهه‌ای به عرض بیش از ۵۵۰ کیلومتر - از استان کردستان تا سواحل اروندرود در استان خوزستان - و حداکثر تا عمق ۱۰۰ کیلومتری پیشروی نموده و مجموعاً بیش از پانزده هزار کیلومتر مربع از این مناطق را به اشغال خود درآورد (همان، ۱۸-۱۲).

چگونگی پایان جنگ تحمیلی

جنگ ایران و عراق علاوه بر این‌که بخشی از تاریخ ایران است، حاوی تجارب تلخ و شیرین گرانقدر و ارزشمندی است که باید آنها را بازشناخت و به نسل‌های بعد منتقل کرد و در نیروهای مسلح، نحوه حکومت‌داری، سیاست‌گذاری، به ویژه راهبرد دفاعی کشور، پیشبرد اهداف و ارزش‌ها و تأمین منافع ملی، از آن بهره برد. این تجارب و درس‌ها با توجه به نحوه پایان جنگ تحمیلی و درس‌ها و تجارب آن برای دفاع ملی طرح می‌شود. در عین حال، قبل از بیان درس‌های جنگ تحمیلی اشاره کوتاه به روند پایان جنگ ضروری است. تاریخ جنگ تحمیلی را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد. دوره اول هجوم سراسری عراق و برتری آن در جبهه‌های جنگ است. در این دوره، ایران درگیر پیامدهای ناشی از انقلاب و منازعات سیاسی و قومی متعدد در داخل کشور بود. برداشت زمامداران عراق این بود که ایران درگیر منازعات بی‌پایان داخلی شده، نیروهای نظامی به شدت تضعیف گشته و به نظام سیاسی جدید وفادار نیستند. درگیری‌های قومی و شکاف‌های

سیاسی و اجتماعی موجب تضعیف همبستگی ملی ایرانیان شده است (علایی، ۱۳۹۱: ۹۴). جمهوری اسلامی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز به دلیل ماهیت انقلاب اسلامی و تسخیر سفارت آمریکا پیوندهای قبلی خود را از دست داده بود. در چنین وضعیتی، رژیم بعث عراق احساس کرد جمهوری اسلامی ایران قدرت لازم برای دفاع از کشور را ندارد و در برابر اقدام نظامی به شدت آسیب‌پذیر است (خرم‌دره، ۱۳۸۱: ۲۳-۹).

دوره دوم زمانی شروع می‌شود که این شکاف‌ها به شدت کاهش یافته یا از بین رفته است؛ عملیات‌های موفق ایران شروع شده و نیروهای دشمن به مرزهای بین‌المللی رانده شده‌اند. با تداوم جنگ، تنبیه متجاوز به‌عنوان راهبرد نظامی ایران در دستور کار قرار می‌گیرد (اردستانی، ۱۳۷۹)؛ در عرصه بین‌المللی با آزادی گروگان‌های آمریکایی تنش‌ها کاهش می‌یابد و در سال‌های بعد گفت‌وگوهای پنهانی میان ایران و آمریکا شروع می‌شود (انصاری و دیگران، ۱۳۸۰). وقتی این گفت‌وگوها به نتیجه نمی‌رسد، تنش‌ها تشدید شده و با گسترش روابط دیپلماتیک عراق و آمریکا، فشارها بر ایران تشدید می‌شود، ضمن این‌که ورود به خاک عراق تردیدهایی را در داخل کشور به‌وجود آورده و تهدیدهای اعراب علیه ایران را تشدید کرده بود. چنین روندی موجب تقویت قدرت عراق و تضعیف توان نظامی و سیاسی ایران شده و جنگ را در فرایند فرسایشی قرار داد (کردزمن، ۱۳۸۹: ۷).

سومین دوره جنگ زمانی است که برتری قدرت عراق در عرصه بین‌المللی و منطقه‌ای در قالب حمایت‌های همه‌جانبه و آشکار ابرقدرت‌ها، قدرت‌های بزرگ و کشورهای منطقه از عراق بروز یافته و به شکل قدرت نظامی برتر عراق در میدان‌های نبرد جلوه‌گر می‌شود. در این دوره ایران به شدت تحت فشار همه‌جانبه نظامی، سیاسی-دیپلماتیک و اقتصادی - تجاری قدرت‌های شرق و غرب بود؛ عراق در سایه حمایت‌های مالی و تسلیحاتی آنها (قربانی، ۱۳۸۰: ۲۷) راهبرد گسترش جنگ و حملات گسترده علیه کشتی‌ها را در پیش گرفت و کوشید درآمدهای نفتی ایران را از بین برده و توان حمایت از جنگ، تهیه نیازهای اولیه مردم و توان حکومت‌داری را از بین ببرد. در این دوره است که روند تحولات در سطوح گوناگون ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در ابعاد گوناگون نظامی، سیاسی-دیپلماتیک، اقتصادی و اجتماعی به ضرر ایران و به نفع عراق پیش می‌رود (یزدان فام، ۱۳۸۱: ۴۸-۳۵).

عراق بعد از دو سال از آغاز جنگ تحمیلی، قدرت هوایی خود را با دریافت‌های هواپیماهای پیشرفته فرانسوی و روسی بازسازی کرده و توان خود را در سایه حمایت‌های مالی و اطلاعاتی دولت‌های عرب خلیج فارس، به ویژه عربستان و کویت به شدت تقویت کرده بود. به مرور با تجهیز این هواپیماها به موشک‌های پیشرفته فرانسوی، توان عراق فزون‌تر و توان هوایی ایران به دلیل تحریم غرب و سقوط یا خرابی برخی از هواپیماها تقلیل یافت. قدرت هوایی عراق به این کشور اجازه داد جنگ را در خلیج فارس گسترش داده و به تنگه هرمز برساند و به حملات خود به شهرها و تأسیسات اقتصادی ایران در داخل کشور عمق دهد. این موارد موجب تضعیف توان دولت در حمایت از جنگ، بدتر شدن وضعیت اقتصادی مردم در کشور و تشدید نارضایتی از تداوم جنگ شد، استقبال از جبهه‌ها کاهش یافته و خطرات جنگ نمود بیشتری پیدا کرد (کردزمن، ۱۳۸۹: ۱۵۳-۱۴۵).

از آخرین روزهای فروردین ۱۳۶۷، روند تحولات در میداین جنگ زمینی نیز به نفع عراق رقم خورد. یگان‌های نیروی زمینی عراق در اواخر جنگ از نظر کمی و کیفی بازسازی و از هر جهت به شدت تقویت شده بودند. در سال آخر جنگ، اعضای نیروهای مسلح عراق از یک میلیون نفر گذشت و تجهیزات پیشرفته لجستیکی به رژیم بعث اجازه داد در کوتاه‌ترین زمان از نیروهای خود در چند جبهه بهره بگیرد. در همین حال، قدرت آتش عراق چنان تقویت شده بود که می‌توانست مواضع مورد نظر را به شدت در هم کوبیده و مقاومت نیروهای مقابل را از بین ببرد. حمله به فاو، جزایر مجنون، منطقه عملیاتی کربلای ۵ در شلمچه و برخی مناطق عملیاتی جبهه شمال در طول سه ماه، نشان داد موازنه قدرت به شدت به نفع عراق تغییر یافته است.

تغییر موازنه قدرت به نفع عراق چشم‌انداز پیروزی ایران در جنگ و تأمین اهداف وسیع‌تر را با دشواری روبه‌رو کرد. این تغییر موازنه قدرت به نفع عراق زمانی معنادار و قابل درک شد و در برداشت فرماندهان و سیاست‌مداران ایران تغییرات جدی ایجاد کرد که قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها ضمن توافق در مورد پایان دادن به جنگ در شورای امنیت سازمان ملل و ارائه قطعنامه‌ای نسبتاً قابل قبول، دست رژیم عراق را در خرید و استفاده از سلاح‌های پیشرفته و حتی غیرمتعارف بازگذاشته و نسبت به نقض قوانین و حقوق بین‌الملل از سوی صدام واکنشی نشان ندادند. (هاشمی رفسنجانی، ۱۰: ۱۳۸۲) چنین اوضاعی، نه تنها چشم‌انداز پیروزی ایران را کاملاً از بین برد (نک: نامه فرمانده کل وقت سپاه به امام)، بلکه این نگرانی را در میان مسئولان جنگ

به وجود آورد که تعلق در این زمینه موجب اشغال دوباره بخشی از سرزمین‌های میهن اسلامی شده و جمهوری اسلامی را در معرض خطرات بیشتر قرار دهد. در همین، حال زمامداران عراق نیز به خوبی متوجه شده بودند که قدرت آنها نه برخاسته از توانمندی‌های ملی، بلکه ناشی از مناسبات جمهوری اسلامی ایران با قدرت‌های منطقه‌ای و ابرقدرت‌ها بود. بنابراین، آنها اطمینانی به روند قدرت‌یابی خود نداشتند و به خوبی می‌دانستند که افراط آنها در استفاده از قدرت و ورود دوباره آنها به خاک ایران بار دیگر با واکنش گسترده مردم ایران مواجه شده و نارضایتی قدرت‌های حامی را در پی خواهد داشت که خواهان پایان یافتن این جنگ بودند.

روش‌شناسی

این تحقیق به روش توصیفی و تاریخی با رویکرد کمی انجام گردیده است. در رویکرد کمی از روش‌های زمینه‌یابی (پیمایش) و پارامترهای توصیفی استفاده شده است. نتایج پژوهش کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد، لذا نوع پژوهش توسعه‌ای- کاربردی است. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۴۰۴ خورشیدی می‌باشد. از نظر مکانی، شامل جغرافیای ایران و عراق می‌باشد. اطلاعات این تحقیق از دو روش میدانی و «بررسی اسناد و مدارک (کتابخانه‌ای علمی و تخصصی) گردآوری شده است. این تحقیق دارای دو جامعه آماری اسنادی و خبرگی است. در حوزه ادبیات تحقیق کلیه اسناد موجود و بالادستی جزء جامعه آماری اسنادی تحقیق می‌باشد و در حوزه راهبردی فرماندهان عالی‌رتبه در زمان جنگ و خبرنگاران مرتبط که ویژگی‌های مشترک آنان تجربه، سابقه خدمتی، مسئولیت در سطوح عالی جنگ و سیاست و مدیریتی است که از طریق انتخاب هدفمند قضاوتی است (۳۰ نفر) (از میان صاحب‌نظران و خبرگان دانشگاهی، فرماندهان عالی‌رتبه‌ی جنگ تحمیلی حضور داشته‌اند برای کشف راهبردهای عملی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با حمایت کشورها از عراق و همین‌طور نحوه به کارگیری این راهبردها در تهدیدات آینده استفاده خواهد شد) برآورد گردید، جامعه آماری و حجم نمونه که بر هم منطبق می‌باشند را تشکیل می‌دهند. در این تحقیق به منظور استخراج راهبردهای دفاع مقدس و حامیان عراق تحلیل و تدوین از تجربیات فرماندهان و روش مستندسازی این‌گونه تجارب استفاده شده است (روش توصیفی) و در تحلیل محتوا (کیفی) براساس طرح موضوع و با توجه به نوع استفاده از تحلیل محتوا و روال به کارگیری آن در این تحقیق از این روش سود می‌برد به این نحو که استنباط نتایج براساس بودن یا نبودن ویژگی‌هایی که در پیام تعریف شده است، غالباً برای اجرای بهتر مسایل این حوزه مورد توجه قرار گرفته است. این روش تحلیلی از طریق تکنیک دلفی مورد استفاده قرار

گرفته است. اگرچه تحقیق‌های زیادی با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفته در برخی زمینه‌ها از جمله مطبوعات و رسانه‌ها تقریباً روش منحصر به فرد پژوهشی محسوب می‌شود اما با توجه به موضوع پژوهش حاضر که هدف آن تحلیل محتوای اسناد مرتبط با موضوع است چارچوب مفهومی نیز به همین حد تحدید و صرفاً توصیفی بود و نیازمند ابعاد نظری به مفهوم رایج در پژوهش‌های اجتماعی نیست. برای پاسخ به سئوالات این تحقیق از روش کتابخانه‌ای علمی و تخصصی و روش میدانی با استفاده از ابزارهای پرسش‌نامه و مصاحبه و برای تحلیل داده‌ها از روش کیفی بهره گرفته شده است. **متغیر مستقل:** حمایت‌های صورت گرفته از عراق در جنگ تحمیلی؛ **متغیر تابع:** راهبردهای ایران برای مقابله با حمایت از عراق و نحوه بکارگیری راهبردها در محیط تهدیدات آینده؛

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

سؤال‌های شناسایی

برای معرفی پرسش‌شوندگان تعداد ۴ سؤال شناسایی در خصوص: سطح تحصیلات، سابقه‌ی خدمت، جایگاه سازمانی، نوع خدمت در مشاغل مدیریت/فرماندهی، ستادی، آموزشی، عملیاتی و دانشگاهی به عمل آمده است که داده‌های دریافتی به شرح زیر معرفی و تعیین شده است:

(الف) - سطح تحصیلات:

جدول شماره ۲: فراوانی پاسخ‌های میزان تحصیلات

نظر مقایسه‌ای	دکتر	کارشناسی ارشد	کارشناسی	جمع
فراوانی	۲۴	۴	۲	۳۰
درصد فراوانی	۸۰	۱۳/۳۳	۶/۶۷	۱۰۰

با توجه به تعریفی که در راستای سطح تحصیلات جامعه هدف یا نمونه، نیاز به استفاده از نظرات افرادی مجرب و با مدارک تحصیلی بالا دارد، لذا همان‌طور که در جدول یادشده مشاهده می‌شود، ۸۰ درصد از افراد دارای مدرک دکترا، ۱۳/۳۳ درصد کارشناسی ارشد و مابقی دارای مدرک تحصیلی کارشناسی هستند مورد تأیید تحقیق می‌باشد.

(ب) - سابقه‌ی خدمت:

جدول شماره ۳: فراوانی پاسخ‌های سابقه‌ی خدمت

نظر	۲۰ تا	۲۶ تا	بالای ۳۰	جمع
-----	-------	-------	----------	-----

مقایسه ای	۲۵ سال	۳۰ سال	سال
فراوانی	۶	۵	۱۹
درصد فراوانی	۲۰	۱۶/۶۷	۶۳/۳۳

با توجه به جدول یادشده مشاهده می‌شود که در حدود ۶۳/۳۳ درصد از پاسخ دهندگان دارای سابقه‌ی خدمتی بالای ۳۰ سال می‌باشند که برای این تحقیق از تأیید قابل توجهی برخوردار است.

(ج) - جایگاه سازمانی:

جدول شماره ۴: فراوانی پاسخ‌های جایگاه سازمانی

نظر مقایسه ای	جایگاه ۱۸	جایگاه ۱۹	جایگاه ۲۰ به بالا	جمع
فراوانی	۱۷	۹	۴	۳۰
درصد فراوانی	۵۶/۶۷	۳۰	۱۳/۳۳	۱۰۰

در زمینه جایگاه سازمانی نیز مشاهده می‌شود که اعتبار لازم را با توجه به جایگاه‌های اشاره شده به تحقیق می‌دهند و این امر دلیل کافی بر قابلیت اعتماد نتایج تحقیق می‌باشد.

بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به حوزه‌های راهبرد نظامی متضمن به کارگیری در تهدیدات آینده:

اطلاعات توصیفی مربوط به راهبردهای نظامی اثرگذار که متضمن به کارگیری در تهدیدات آینده احصاء شده از جامعه هدف یا نمونه در قالب راهبرد تهیه و تنظیم گردیدند که در هرکدام از پرسش‌نامه‌ها از جامعه نمونه یا هدف به پرسش گذاشته شد که نتایج آن‌ها به شرح زیر آورده شده است:

در این حوزه به منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، از آمار توصیفی استفاده شده و میزان تأثیر راهبرد مورد نظر در طول ۸ سال دفاع مقدس و با توجه به حمایت‌های سایر کشورها از حزب بعث عراق، در تهدیدات آینده مشخص گردید. بدین منظور پرسش‌نامه‌هایی در قالب ۸ راهبرد زیرمجموعه راهبرد نظامی تنظیم گردیده است.

جدول شماره ۵: بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به راهبرد نظامی

حوزه	راهبرد	درصد فراوانی	تعداد	تعداد	کمیته	بیشینه	میانگین
------	--------	--------------	-------	-------	-------	--------	---------

راهر دی	خ لی ز یاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	جمع آوری شده	داده های گم شده	داده های احصاء شده	داده های احصاء شده	داده های احصاء شده	داده های احصاء شده
نظامی	۲ ۳	۶	۱	۰	۰	۳۰	۰	۳,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۷۳	تقویت یگان های نظامی به منظور حفظ تمامیت ارضی و دستاوردهای انقلاب اسلامی در چارچوب قانون اساسی؛
	۵ ۳	۱	۱۰	۲	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۳/۷۰	فراهم سازی فناوری پیشرفته و تهیه تجهیزات و ابزارآلات نظامی از طریق کشورهای بی طرف (کره شمالی، چین، شوروی سابق (روسیه) و لیبی
	۱ ۶	۱ ۰	۴	۰	۰	۳۰	۰	۳,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۴۰	انجام عملیات های یکپارچه مشترک نیروهای مسلح در بهرمندی از توانمندی های انسانی و برهم زدن آرایش منطقه و نیروهای دشمن به صورت جنگ های کلاسیک و غیر کلاسیک در ابتدای جنگ با هدف کاهش توان نظامی دشمن و افزایش قدرت چانه زنی در مجامع بین المللی
	۲ ۱	۹	۰	۰	۰	۳۰	۰	۴,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۷۰	بهره مندی از موشک ها با بُرد متوسط و بلند و ایجاد توازن نظامی منطقه به منظور تقلیل عملیات هوایی و موشکی دشمن با تقویت عقبه نیروهای رزمنده و ارتقاء توان دیپلماسی عمومی و دفاعی
	۱ ۴	۸	۶	۲	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۱۳	ایجاد و تهیج انگیزه های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه های مختلف به منظور هم افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور
	۱ ۰	۱ ۵	۴	۱	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۱۳	بسیج نیروهای داوطلب مردمی و انجام جنگ انقلابی با تشکیل سازمان مستضعفین در قالب گردان های رزمی و پشتیبانی توأم با آموزش های متناسب با محیط داخلی و بین المللی
	۱ ۵	۸	۵	۲	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۲۰	تولید هواپیماهای بدون سرنشین متناسب با نیازمندی های عملیاتی
	۱ ۴	۱ ۰	۶	۰	۰	۳۰	۰	۳,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۲۷	برخورداری از قدرت نظامی بر اساس معادله امنیت منجر به بازدارندگی

تفسیر:

با توجه به جدول تحلیل آمار توصیفی فوق روشن است که بیش از ۸۷٪ اعضای جامعه خبره معتقدند که "راهبردهای نظامی" به میزان زیاد و خیلی زیاد متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده مؤثر است. یعنی نتایج حاصل از استخراج آمارهای توصیفی نشان می‌دهد که میانگین این راهبردها در بین پاسخ‌گویان این پژوهش بر روی طیف ۰ تا ۵ به جز راهبرد «فراهم‌سازی فناوری پیشرفته و تهیه تجهیزات و ابزارآلات نظامی از طریق کشورهای بی‌طرف (کره شمالی، چین، شوروی سابق (روسیه) و لیبی)» (۳/۷۰) بین زیاد (۴) تا خیلی زیاد (۵) می‌باشند. یعنی می‌توان گفت میانگین احصاء شده راهبردهای یادشده در جدول به‌عنوان خروجی‌های حوزه‌ی راهبرد نظامی و بیانگر نظر جامعه نمونه در خصوص میزان تأثیرگذاری راهبردهای احصایی در حوزه‌ی راهبرد نظامی تأیید شده و مد نظر قرار داد.

بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به حوزه‌های راهبرد اجتماعی - فرهنگی متضمن به کارگیری در تهدیدات آینده:

اطلاعات توصیفی مربوط به راهبردهای اجتماعی - فرهنگی اثرگذار که متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده احصاء شده از جامعه هدف یا نمونه در قالب راهبرد تهیه و تنظیم گردیدند که در هرکدام از پرسش‌نامه‌ها از جامعه نمونه یا هدف به پرسش گذاشته شد که نتایج آن‌ها به شرح زیر آورده شده است: در این حوزه به‌منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، از آمار توصیفی استفاده شده و میزان تأثیر راهبرد مورد نظر در طول ۸ سال دفاع مقدس و با توجه به حمایت‌های سایر کشورها از حزب بعث عراق، در تهدیدات آینده مشخص گردید. بدین منظور پرسش‌نامه‌هایی در قالب ۴ راهبرد زیرمجموعه راهبرد اجتماعی - فرهنگی تنظیم گردیده است.

جدول شماره ۶: بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به
راهبرد اجتماعی - فرهنگی

میانگین داده‌های احصاء شده	بیشینه داده‌های احصاء شده	کمینه داده‌های احصاء شده	تعداد داده‌های کم شده	تعداد داده‌های جمع‌آوری شده	درصد فراوانی					راهبردها	حوزه راهبردی
					خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۴/۴۷	۵,۰۰۰	۳,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۴	۸	۱۸	ایجاد و تهییج انگیزه‌های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی به منظور هم‌افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور	توسعه فرهنگی
۴/۶۰	۵,۰۰۰	۳,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۱	۱۰	۱۹	بسیج فرهنگی، سیاسی و تقویت بنیه‌ی نظامی در جبهه‌های حق علیه باطل با هدف انسجام داخلی و تأمین نیروی انسانی جبهه‌ها	توسعه فرهنگی

۴/۳۷	۵,۰۰۰	۳,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۲	۱۵	۱۳	ترویج و توسعه فرهنگ عاشورا بی از طریق فعال‌سازی پایگاه‌های مردمی و تبلیغ فراگیر مردمی به منظور ایجاد این فرهنگ در سطوح مختلف جامعه
۴/۳۰	۵,۰۰۰	۲,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۱	۴	۱۰	۱۵	یکپارچه‌سازی ساختارهای اجتماعی برای تولید قدرت

تفسیر:

با توجه به جدول تحلیل آمار توصیفی فوق روشن است که بیش از ۹۴٪ اعضای جامعه خبره معتقدند که "راهبردهای اجتماعی- فرهنگی" به میزان زیاد و خیلی زیاد متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده مؤثر است. یعنی نتایج حاصل از استخراج آمارهای توصیفی نشان می‌دهد که میانگین این راهبردها در بین پاسخ‌گویان این پژوهش بر روی طیف ۰ تا ۵ بین زیاد(۴) تا خیلی زیاد (۵) می‌باشند. یعنی می‌توان گفت میانگین احصاء شده راهبردهای یادشده در جدول به‌عنوان خروجی‌های حوزه‌ی راهبرد اجتماعی- فرهنگی و بیانگر نظر جامعه نمونه در خصوص میزان تأثیرگذاری راهبردهای احصایی در این حوزه‌ی راهبردی تأیید شده و مد نظر قرار داد.

بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به حوزه‌های راهبرد سیاسی متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده:

اطلاعات توصیفی مربوط به راهبردهای سیاسی اثرگذار که متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده احصاء شده از جامعه هدف یا نمونه در قالب راهبرد تهیه و تنظیم گردیدند که در هرکدام از پرسش‌نامه‌ها از جامعه نمونه یا هدف به پرسش گذاشته شد که نتایج آن‌ها به شرح زیر آورده شده است:

در این حوزه به‌منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، از آمار توصیفی استفاده شده و میزان تأثیر راهبرد مورد نظر در طول ۸ سال دفاع مقدس و با توجه به حمایت‌های سایر کشورها از حزب بعث عراق، در تهدیدات آینده مشخص گردید. بدین منظور پرسش‌نامه‌هایی در قالب ۷ راهبرد زیرمجموعه راهبرد سیاسی تنظیم گردیده است.

جدول شماره ۷: بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به راهبرد سیاسی

حوزه راهبردی	راهبردها	درصد فراوانی					تعداد داده‌های جمع‌آوری شده	تعداد داده‌های گم شده	کمینه داده‌های احصاء شده	بیشینه داده‌های احصاء شده	میانگین داده‌های احصاء شده
		خرد	متوسط	ک	خیل	کم					
سیاسی	تعامل و رایزنی‌های سیاسی و بین‌المللی سازمان‌های بین‌المللی به منظور تعیین متجاوز و تنبیه آن با حفظ مرزهای بین‌المللی	۱۲	۹	۸	۰	۱	۳۰	۰	۱,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۰۳
	حفظ و تأکید بر قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و جلوگیری از جداسازی سرزمین‌های لحاظ شده بر این مفاد آن	۹	۱۲	۷	۰	۲	۳۰	۰	۱,۰۰۰	۵,۰۰۰	۳/۸۷
	تثبیت مرزهای غرب کشور به منظور تحدید گروه‌های سازمان‌یافته اکراد (دموکرا ت و ...)	۱۰	۱۳	۶	۰	۱	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۰۷
	تقویت راه‌های مواصلاتی شهرها و مرزها	۱۰	۷	۶	۱	۱	۳۰	۰	۱,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۱۳
	تحرکات دیپلماتیک برای شکل‌دهی ائتلاف برای حمایت از ایران مانند جذب سوریه در دفاع مقدس	۱۵	۷	۶	۱	۱	۳۰	۰	۱,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۱۳
	تحرکات دیپلماتیک برای برهم زدن ائتلاف دشمن مانند مواضع کشور عماد در شورای همکاری خلیج فارس در زمان دفاع مقدس	۱۳	۹	۵	۳	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۰۷
	فعالیت دیپلماتی عمومی در توجیه افکار عمومی دنیا	۱۰	۱۴	۳	۳	۰	۳۰	۰	۲,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴/۰۳

۴/۴۰	۵,۰۰	۳,۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۵	۸	۱۷	تحدید حدود مرزهای آبی، رودخانه ای و خشکی به ویژه حل اختلافات مرزی و به خصوص مرز با کشورهای که تاکنون تحدید حدود نشده
------	------	------	---	----	---	---	---	---	----	--

تفسیر:

با توجه به جدول تحلیل آمار توصیفی فوق روشن است که بیش از ۸۱/۶٪ اعضای جامعه خبره معتقدند که "راهبردهای سیاسی" به میزان زیاد و خیلی زیاد متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده مؤثر است. یعنی نتایج حاصل از استخراج آمارهای توصیفی نشان می‌دهد که میانگین این راهبردها در بین پاسخ‌گویان این پژوهش بر روی طیف ۰ تا ۵ بین زیاد(۴) تا خیلی زیاد (۵) می‌باشند. یعنی می‌توان گفت میانگین احصاء شده راهبردهای یادشده در جدول به‌عنوان خروجی‌های حوزه‌ی راهبرد سیاسی و بیانگر نظر جامعه نمونه در خصوص میزان تأثیرگذاری راهبردهای احصایی در این حوزه‌ی راهبردی تأیید شده و مد نظر قرار داد.

بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به حوزه‌های راهبرد اقتصادی متضمن به کارگیری در تهدیدات آینده:

اطلاعات توصیفی مربوط به راهبردهای اقتصادی اثرگذار که متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده احصاء شده از جامعه هدف یا نمونه در قالب راهبرد تهیه و تنظیم گردیدند که در هرکدام از پرسش‌نامه‌ها از جامعه نمونه یا هدف به پرسش گذاشته شد که نتایج آن‌ها به شرح زیر آورده شده است: در این حوزه به‌منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، از آمار توصیفی استفاده شده و میزان تأثیر راهبرد مورد نظر در طول ۸ سال دفاع مقدس و با توجه به حمایت‌های سایر کشورها از حزب بعث عراق، در تهدیدات آینده مشخص گردید. بدین منظور پرسش‌نامه‌هایی در قالب ۲ راهبرد زیرمجموعه راهبرد اقتصادی تنظیم گردیده است.

جدول شماره ۸: بررسی پارامترهای توصیفی مربوط به راهبرد اقتصادی

حوزه راهبردی	راهبردها	درصد فراوانی				تعداد داده‌ها	تعداد داده‌های جمع‌آوری شده	کمینه داده‌های احصاء شده	بیشینه داده‌های احصاء شده	میانگین داده‌های احصاء شده
		خید لی	زیاد	متوسط	کم					
		خید لی	زیاد	متوسط	کم					

										تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و حفظ توان تولیدات داخلی کشور، به‌منظور مقابله با تحریم‌های یکجانبه آمریکای جنایتکار و پشتیبانی مؤثر از عملیات‌های دفاعی و هجومی رزمندگان به‌نحوی‌که رضایت‌مندی مردم تأمین و حداقل نیمازمندی‌های تجهیزاتی جبهه‌ها را تأمین نماید.	اقتصادی
۴/۸۰	۵,۰۰۰	۳,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۱	۴	۲۵	حرکت جهت‌دار صنایع دفاعی و غیردفاعی کشور، به‌منظور حمایت از ارتش و سپاه به‌نحوی‌که از اواسط جنگ تا پایان آن بسیاری از اقلام دفاعی کشور نظیر گلوله‌های توپ و خمپاره و سلاح‌های سبک به‌خودکفایی رسیدیم	
۴/۷۳	۵,۰۰۰	۲,۰۰۰	۰	۳۰	۰	۰	۱	۶	۲۳		

تفسیر:

با توجه به جدول تحلیل آمار توصیفی فوق روشن است که بیش از ۹۶/۶٪ اعضای جامعه خبره معتقدند که "راهبردهای اقتصادی" به میزان زیاد و خیلی‌زیاد متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده مؤثر است. یعنی نتایج حاصل از استخراج آمارهای توصیفی نشان می‌دهد که میانگین این راهبردها در بین پاسخ‌گویان این پژوهش بر روی طیف ۰ تا ۵ بین زیاد(۴) تا خیلی‌زیاد (۵) می‌باشند. یعنی می‌توان گفت میانگین احصاء شده راهبردهای یادشده در جدول به‌عنوان خروجی‌های حوزه‌ی راهبرد اقتصادی و بیانگر نظر جامعه نمونه در خصوص میزان تأثیرگذاری راهبردهای احصایی در این حوزه‌ی راهبردی تأیید شده و مد نظر قرار داد.

آزمون فریدمن^۱

جهت تعیین رتبه و الویت‌بندی راهبردها در هر کدام از حوزه‌ها نسبت به یکدیگر آزمون فریدمن انجام که نتایج آن به شرح جدول‌های زیر مشخص شده است.

الویت‌بندی راهبردهای حوزه‌ی مختلف مورد نظر

جدول شماره ۹: آزمون فریدمن برای راهبردهای حوزه‌ی راهبرد نظامی متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده

الویت‌بندی	میانگین رتبه	راهبردها
۱	۵/۷۲	تقویت یگان‌های نظامی به‌منظور حفظ تمامیت ارضی و دستاوردهای انقلاب اسلامی در چارچوب قانون اساسی
۲	۵/۶۳	بهره‌مندی از موشک‌ها با بُرد متوسط و بلند و ایجاد توازن نظامی منطقه به‌منظور تقلیل عملیات هوایی و موشکی دشمن
۳	۴/۷۲	انجام عملیات‌های یکپارچه مشترک نیروهای مسلح در بهرمندی از توانمندی‌های انسانی و برهم زدن آرایش منطقه و نیروهای دشمن به صورت جنگ‌های کلاسیک و غیرکلاسیک در ابتدای جنگ با هدف کاهش توان نظامی دشمن و افزایش قدرت چانه‌زنی در مجامع بین‌المللی
۴	۴/۴۸	برخورداری از قدرت نظامی بر اساس معادله امنیت منجر به بازدارندگی
۵	۴/۴۰	تولید هوایی‌های بدون سرنشین متناسب با نیازمندی‌های عملیاتی
۶	۴/۳۲	ایجاد و تهییج انگیزه‌های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه‌های مختلف به‌منظور هم‌افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور
۷	۴/۰۳	بسیج نیروهای داوطلب مردمی و انجام جنگ انقلابی با تشکیل سازمان مستضعفین در قالب گردان‌های رزمی و پشتیبانی توأم با آموزش‌های متناسب با محیط داخلی و بین‌المللی
۸	۲/۷۰	فراهم‌سازی فناوری پیشرفته و تهیه تجهیزات و ابزارآلات نظامی از طریق کشورهای بی‌طرف

جدول شماره ۱۰: آزمون فریدمن برای راهبردهای حوزه‌ی راهبرد اجتماعی- فرهنگی متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده

الویت‌بندی	میانگین رتبه	راهبردها
۱	۲/۷۸	بسیج فرهنگی، سیاسی و تقویت بنیه‌ی نظامی در جبهه‌های حق علیه باطل با هدف انسجام داخلی و تأمین نیروی انسانی
۲	۲/۵۸	ایجاد و تهییج انگیزه‌های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی به‌منظور هم‌افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور
۳	۲/۳۳	ترویج و توسعه‌ی فرهنگ عاشورایی از طریق فعال‌سازی پایگاه‌های مردمی و تبلیغ فراگیر مردمی به‌منظور ایجاد این فرهنگ در سطوح مختلف جامعه
۴	۲/۳۰	یکپارچه‌سازی ساختارهای اجتماعی برای تولید قدرت

جدول شماره ۱۰: آزمون فریدمن برای راهبردهای حوزه‌ی راهبرد سیاسی متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده

الویت‌بندی	میانگین رتبه	راهبرد
۱	۴/۷۵	تجدید حدود مرزهای آبی، رودخانه‌ای و خشکی به‌ویژه حل اختلافات مرزی و به‌خصوص مرز با کشورهایی که تاکنون تحدید حدود نشده
۲	۴/۱۰	تحركات دیپلماتیک برای شکل‌دهی ائتلاف برای حمایت از ایران مانند جذب سوریه در دفاع مقدس
۳	۴/۰۰	تحركات دیپلماتیک برای برهم زدن ائتلاف دشمن مانند مواضع کشور عما در شورای همکاری خلیج فارس در زمان دفاع مقدس
۴	۳/۹۵	تثبیت مرزهای غرب کشور به‌منظور تحدید گروه‌های سازمان‌یافته (اکراد) دموکرات و ... تقویت راه‌ها مواصلاتی شهرها و مرزها
۵	۳/۹۰	فعالیت دیپلماسی عمومی در توجیه افکار عمومی دنیا
۶	۳/۸۳	تعامل و رایزنی‌های سیاسی و بین‌المللی با سازمان‌های بین‌المللی

الویتبندی	میانگین رتبه	راهبرد
۷	۳/۴۷	به منظور تعیین متجاوز و تنبیه آن یا حفظ مرزهای بین‌المللی حفظ و تأکید بر قرارداد الجزایر و جلوگیری از جداسازی سرزمین‌های لحاظ شده برابر مفاد آن

جدول شماره ۱۱: آزمون فریدمن برای راهبردهای حوزه ی راهبرد اقتصادی متضمن به‌کارگیری در تهدیدات آینده

الویتبندی	میانگین رتبه	راهبردها
۱	۱/۵۳	تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و حفظ توان تولیدات داخلی کشور، به منظور مقابله با تحریم‌های یکجانبه آمریکایی جنایتکار و پشتیبانی مؤثر از عملیات‌های دفاعی و هجومی رزمندگان به‌نحوی که رضایتمندی مردم تأمین و حداقل نیازمندی‌های تجهیزاتی جبهه‌ها را تأمین نماید
۲	۱/۴۷	حرکت جهت‌دار صنایع دفاعی و غیردفاعی کشور، به منظور حمایت از ارتش و سپاه به‌نحوی که از اواسط جنگ تا پایان آن بسیاری از اقسام دفاعی کشور نظیر گلوله‌های توپ و خمپاره و سلاح‌های سبک به خودکفایی رسیدیم

نتیجه‌گیری

با توجه به این‌که مهم‌ترین جنگ‌های دوره معاصر در فاصله سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ شمسی، در قالب جنگ تحمیلی ۸ ساله و در پی مجموعه‌ای از عوامل زمینه‌ساز و مناقشه‌های فزاینده سیاسی - نظامی با تجاوز نیروهای عراق به ایران آغاز شد. تلاش ایران برای بیرون راندن دشمن و بازپس‌گیری مناطق اشغالی و غلبه بر عراق، بن‌بست جنگ و فرسایشی شدن آن، گسترش دخالت نیروهای بیگانه در منطقه خلیج فارس، جنگ شهرها، استفاده گسترده عراق از سلاح‌های شیمیایی و نهایتاً رویارویی آمریکا با ایران، گسترش جنگ نفت‌کش‌ها و بین‌المللی شدن ابعاد جنگ و نیز عملکرد شورای امنیت سازمان ملل در طول جنگ و پس از آن در معرفی عراق به عنوان آغازگر جنگ و پذیرش مجدد قرارداد الجزایر از سوی این کشور، از جمله مشخصه‌های بارز آن به شمار می‌آید. لذا مطالعه برای تبیین راهبردهای مورد استفاده ایران در این مدت و استفاده از آنها در مقابله با تهدیدات آینده و توانمندی‌های حاصل از آن امری اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، در واقع این پژوهش قصد آن داشته است که آیا راهبردهای مورد استفاده ایران در طول ۸ سال دفاع مقدس متضمن تهدیدات آینده می‌باشد این مورد نشان می‌دهد که اهمیت این مطلب نه تنها کمتر از اجرای راهبردها نیست بلکه فراتر و مهمتر از آن نیز می‌باشد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل

ادبیات تحقیق به طور خلاصه به شرح ذیل بیان شده است. بر اساس رتبه‌بندی شکل گرفته کلیه راهبردها نسبت به هم اولویت استفاده‌ی راهبردی به شرح جدول زیر احصا شد.

جدول شماره ۱۲: اولویت‌بندی راهبردها

اولویت‌بندی	میانگین رتبه	راهبردها
۱	۱۴/۸۰	تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و حفظ توان تولیدات داخلی کشور، به‌منظور مقابله با تحریم‌های یکجانبه آمریکای جنایتکار و پشتیبانی مؤثر از عملیات‌های دفاعی و هجومی رزمندگان به‌نحوی که رضایتمندی مردم تأمین و حداقل نیازمندی‌های تجهیزاتی جبهه‌ها را تأمین نماید
۲	۱۴/۲۵	تقویت یگان‌های نظامی به‌منظور حفظ تمامیت ارضی و دستاوردهای انقلاب اسلامی در چارچوب قانون اساسی
۳	۱۴/۱۵	حرکت جهت‌دار صنایع دفاعی و غیردفاعی کشور، به‌منظور حمایت از ارتش و سپاه به‌نحوی که از اواسط جنگ تا پایان آن بسیاری از اقلام دفاعی کشور نظیر کلوله‌های توپ و خمپاره و سلاح‌های سبک به خودکفایی رسیدیم
۴	۱۳/۹۳	بهره‌مندی از موشک‌ها با برد متوسط و بلند و ایجاد توازن نظامی منطقه به‌منظور تقلیل عملیات هوایی و موشکی دشمن
۵	۱۳/۰۲	بسیج فرهنگی، سیاسی و تقویت بنیه‌ی نظامی در جبهه‌های حق علیه باطل با هدف انسجام داخلی و تأمین نیروی انسانی
۶	۱۱/۹۷	ایجاد و تهیج انگیزه‌های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی به منظور هم‌افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور
۷	۱۱/۶۸	تجدید حدود مرزهای آبی، رودخانه‌ای و خشکی به‌ویژه حل اختلافات مرزی و به‌خصوص مرز با کشورهایایی که تاکنون تحدید حدود نشده
۸	۱۱/۴۸	انجام عملیات‌های یکپارچه مشترک نیروهای مسلح در بهره‌مندی از توانمندی‌های انسانی و بزم زدن آرایش منطقه و نیروهای دشمن به صورت جنگ‌های کلاسیک و غیرکلاسیک در ابتدای جنگ با هدف کاهش توان نظامی دشمن و افزایش قدرت چانه‌زنی در مجامع بین‌المللی
۹	۱۱/۰۳	ترویج و توسعه‌ی فرهنگ عاشورایی از طریق فعال‌سازی پایگاه‌های مردمی و تبلیغ فراگیر مردمی به‌منظور ایجاد این فرهنگ در سطوح مختلف جامعه
۱۰	۱۰/۸۵	یکپارچه‌سازی ساختارهای اجتماعی برای تولید قدرت
۱۱	۱۰/۸۵	تولید هوایم‌ای بدون سرنشین متناسب با نیازمندی‌های عملیاتی
۱۲	۱۰/۷۸	برخورداري از قدرت نظامی بر اساس معادله امنیت منجر به بازدارندگی
۱۳	۱۰/۴۳	ایجاد و تهیج انگیزه‌های اسلامی ایرانی (ملی) در حوزه‌های مختلف به‌منظور هم‌افزایی توان دفاعی و سیاسی کشور
۱۴	۱۰/۰۲	تحرکات دیپلماتیک برای شکل‌دهی ائتلاف برای حمایت از ایران مانند جذب سوریه در دفاع مقدس
۱۵	۹/۵۸	تحرکات دیپلماتیک برای بزم زدن ائتلاف دشمن مانند مواضع کشور عمان در شورای همکاری خلیج فارس در زمان دفاع مقدس
۱۶	۹/۵۳	بسیج نیروهای داوطلب مردمی و انجام جنگ انقلابی با تشکیل سازمان مستضعفین در قالب گردان‌های رزمی و پشتیبانی توأم با آموزش‌های متناسب با محیط داخلی و بین‌المللی
۱۷	۹/۳۸	تعامل و رایزنی‌های سیاسی و بین‌المللی با سازمان‌های بین‌المللی به‌منظور تعیین متجاوز و تنبیه آن با حفظ مرزهای بین‌المللی
۱۸	۹/۲۷	تثبیت مرزهای غرب کشور به‌منظور تجدید گروه‌های سازمان‌یافته (اکراد) دموکرات و ... تقویت راه‌ها مواصلاتی شهرها و مرزها
۱۹	۹/۲۳	فعالیت دیپلماسی عمومی در توجیه افکار عمومی دنیا
۲۰	۸/۲۰	حفظ و تأکید بر قرارداد الجزایر و جلوگیری از جداسازی سرزمین‌های لحاظ شده برابو مفاد آن
۲۱	۶/۵۵	فراهم‌سازی فناوری پیشرفته و تهیج تجهیزت و ابزارآلات نظامی از طریق کشورهای بی‌طرف

برای پرداختن به مجموعه راهبردهای جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با حمایت کشورها از رژیم عراق در ۸ سال جنگ تحمیلی که متضمن نحوه‌ی به‌کارگیری این راهبردها در تهدیدات آینده باشد به ترتیب اولویت اشاره شده در جدول یادشده بالا، می‌باید مد نظر قرار گرفته شوند.

پیشنهادات

۱- با توجه به نتایج تحقیق مبنی بر معرفی راهبردها، ضروری است واحدهای ستاد و صف نسبت به ارزیابی وضع موجود و ترسیم وضعیت مطلوب خود بر حسب راهبردهای پیشنهادی اقدامات لازم را به عمل آورند.

۲- به منظور احراز تقابل با عملکرد آمریکا و سایر هم‌پیمانان آن در حوزه‌های مذکور، لازم است سازمان‌هایی که در این مسیر گام بر می‌دارند در خصوص اقدام همه‌جانبه و مکفی راهبردها به شرح ذیل اعمال نمایند:

اولویت‌های به‌دست آمده در راهبردها، گویای این حقیقت است که در جهت طراحی و پیاده‌سازی راهبردها به ترتیب اولویت اقدام نمایند.

کانون اصلی این تحقیق تبیین راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال جنگ تحمیلی و تقابل با حامیان عراق بوده و تلاش گردید تا ضمن احصای راهبردها، نحوه‌ی تقابل با تهدیدات آینده نیز ترسیم شود. لذا پیشنهاد می‌گردد این راهبردها در سایر سازمان‌های ذیربط مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

محققین محترم نه تنها مبانی علمی و نظری چنین حوزه‌هایی را توسعه دهند بلکه، آن‌ها را نیز متناسب با شرایط سازمان‌های خود، بومی نمایند.

منابع:

- اردستانی، حسین (۱۳۷۹)، «تنبیه متجاوز»، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
- انصاری، مهدی؛ یحیی فوزی و علیرضا لطف‌اله‌زادگان (۱۳۸۰)، «روز شمار جنگ ایران و عراق ماجرای مک فارلین»، جلد چهل و چهارم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
- بختیاری، مسعود (۱۳۸۶)، «دانشنامه‌ی بزرگ فارسی»، تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- خرم‌دره، احسان (۱۳۸۱)، «چگونگی شکل‌گیری ساختا سبسی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر روند آغاز و تداوم جنگ ایران و عراق (۱۳۶۱-۱۳۵۷)»، نگین ایران، شماره ۱، تابستان.
- دانش‌آشتیانی، محمدباقر (۱۳۸۹)، «الگوی طرح‌ریزی راهبرد دفاعی - امنیتی»، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- علایی، حسین (۱۳۹۵)، «مروری بر راهبرد ایران در جنگ تحمیلی»، تهران، وبلاک شخصی.
- قربانی، قدرت‌اله (۱۳۸۰)، «مک‌های قدرت‌های بزرگ‌ه‌ای عراق در جنگ هشت‌ساله»، پژوهشنامه‌ی دفاع مقدس، شماره ۱، (بهار).
- کالینز، جان. ام (۱۳۸۳)، «جغرافیای نظامی»، ترجمه‌ی عبدالمجید حیدری و یگران، تران، مجتمع ناشران.
- کردزمن، آنتونی (۱۳۸۲)، «درس‌های فوری جنگ عراق»، ترجمه‌ی پریسا کریمی‌نیا، مجله‌ی نگاه، شماره‌ی ۳۳، فروردین‌ماه.
- هاشمی‌رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۲)، «دیدگاه‌ها: گفتگوی هاشمی رفسنجانی با روزنامه همشهری»، نگین ایران، شمار ۵، (تابستان)، ص ۱۱۲-۱۰۷.
- یزدان‌فام، محمود (۱۳۸۱)، «عوامل و دلایل گسترش جنگ ایران و عراق»، تهران، نگین ایران، شماره‌ی ۱، (تابستان).

[-Gat, Azar \(۲۰۰۶\); War in human civilization, Oxford: Oxford University Press.](#)

